

Šmajš, Josef

Podstata kulturní informace

In: Šmajš, Josef. *Konflikt přirozené a kulturní evoluce*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1997, pp. 26-32

ISBN 8021015063

Stable URL (handle):

<https://hdl.handle.net/11222.digilib/127738>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI
ARTS

Masarykova univerzita
Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts,
Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

Jak jsme již naznačili, kvalitativní odlišnost kulturní informace od informace přirozené je sice příčinou ontické opozice kultury vůči přírodě, ale nepřekáží izomorfii a shodným momentům v ontické tvořivosti obou evolučních procesů. Nejen evoluce ekosystémů, ale i průběh evoluce kulturní, se podobá vývoji a růstu velkého organismu s poměrně slabými vazebnými silami mezi prvky. Zejména *dnešní nekoordinovaný evoluční růst kultury připomíná přirozenou sukcesi biosféry*, tj. vývoj globálního systému, v němž dominuje poměrně slabě integrovaná aktivita jeho relativně autonomních složek. *A v žádném takovém slabě integrovaném otevřeném nelineárním systému, jehož vývoj je ovlivňován rozsáhlým souborem vnitřních i vnějších faktorů, nemůže z pochopitelných důvodů vzniknout jedna řídicí koncentrovaná vnitřní informace.*⁴⁰

Tedy i globální kulturní systém, ohrožený dnes destabilizovanou biosférou, musí stále ještě spoléhat na rozptýlenou kolektivní inteligenci lidstva, na vysoce diverzifikovanou duchovní kulturu planety. A v této situaci je vlastně paradoxní, že i jako existenčně ohrožený celek musí zatím postupovat na slepo, že neumí objevit nová systémová pravidla a řád pro vlastní sebezáchovu, pro novou evoluční strategii s ohledem na budoucnost.

6 Podstata kulturní informace

Na rozdíl od evoluce přirozené, která postupuje proti entropii, musí kulturní evoluce čelit opozici dvou rozdílně orientovaných procesů: nejprve hlavně opozici biotické evoluce, která se snaží také kulturní proces integrovat a která i člověku, tak jako každému biologickému druhu, rámcově geneticky určila roli v ekosystémovém dramatu biosféry. Později, po širším rozvinutí své organizační a technologické

⁴⁰Svůj informační předpis, svou skutečnou výrobní dokumentaci, mohou mít jen dílčí technické systémy a jejich prvky, některé technologické procesy a některé předměty materiální kultury, u nichž je člověk s to sledovat účely, pro které vznikají. Pro celý kulturní systém, jehož flexibilní chování žádný člověk znát nemůže, závazný informační předpis sestavit nelze.

složky, čelí kultura stále více i opozici objektivní tendence skutečnosti k rozpadu – k entropizaci.⁴¹

Samooorganizující se systém kultury tedy tím spíše potřebuje *vlastní protientropickou bariéru*. Ale ta, jak jsme již ukázali, nemohla být žádnému lidskému jedinci vrozena (vrozeny mu byly pouze jisté předkulturní adaptace, všeobecné biologické předpoklady kultury)⁴², nýbrž vznikala a rozvíjela se až spolu s kulturním životem samým. Širší kulturní řád, jak na to upozorňuje např. F. A. Hayek, vzniká totiž nejen spontánně, ale i proti instinktivní biologické výbavě člověka.⁴³

Problém podstaty a role kulturní informace však komplikuje ještě jeden moment, který tu můžeme jen stručně připomenout. Na jedné straně musí existovat *dílčí individuální kulturní informace* pro psychickou integraci a orientaci každého jednotlivce, a na druhé straně *obecná nadindividuální kulturní informace* systémově integrující kulturu včetně všech individuí. Jde o málo objasněný problém, který filozofie reflektuje jako protiklad duševní a duchovní vrstvy.⁴⁴ Obě tyto podoby kulturní informace nemohou být ovšem striktně odděleny už proto, že mají společného biotického nositele – nervový systém aktuálně žijících lidí.

Zdá se, že nejvážnějším důvodem nepostradatelnosti obecné konstitutivní kulturní informace, jejíž odpovídající analogii v biosféře nenacházíme, je fakt, že celá tzv. materiální kultura, na rozdíl od prvků biosféry, nemůže být sama o sobě dostatečně spontánně aktivní. I když obsahuje vestavěnou přirozenou i kulturní informaci (např.

⁴¹Přirozený rozpad lidských kulturních artefaktů ohrožuje dnes vitalitu regionální kultury zejména tím, že při jejím reprodukčním zaostávání vznikají nepříznivé podmínky pro její ekonomickou soutěž v rámci globalizující se kultury světové. Může dokonce nastat situace, kdy se rozsah a intenzita přirozeného rozpadu přiblíží rozsahu a intenzitě možností kulturní reprodukce.

⁴²Netradičně pojednává o kulturních preadaptacích hominidů Beneš, J.: Člověk. Praha, Mladá Fronta 1994.

⁴³„Postupné nahrazování vrozených reakcí naučenými pravidly ve stále větší míře odlišovalo člověka od ostatních živočichů ...“ Hayek, F. A.: The Fatal Conceit, London 1990, česky Osudná domýšlivost. Praha 1995, s. 22.

⁴⁴Srovnej Hartmann, N.: Neue Wege der Ontologie. Stuttgart 1964, S. 37.

kulturní rostliny, domestikovaná zvířata, technické systémy), bez člověka nemůže složit fungující kulturní systém. A protože umělé kulturní struktury samovolně nevyrostly z celku abiotických a biotických podmínek Země, *nejsou pozitivně energeticky propojeny s vesmírem. Jsou s ním propojeny pouze negativně, podléhají jeho schopnosti vše existující entropizovat.*

Prvky materiální kultury jsou tedy funkčně, reprodukcí i evolučně závislé na celku kulturního společenství, na jeho integritě a protientropické bariéře – *na společenské duchovní kultuře*. Potenciálně je sice jejich funkce a vzájemná slučitelnost zajištěna již způsobem konstrukce, ale jejich role závisí na obecné informaci sociokulturní. A je již poněkud jiným problémem, že musí jít o informaci rozptýlenou, kterou žádné individuum nemůže obsáhnout ani nést jako celek.

Logika přirozené evoluce určitě nesměřovala k tomu, aby jeden dočasně existující druh okolní skutečnosti jako celku teoreticky rozuměl. V dostatečně stabilní biosféře by bylo nadbytečné, aby poznávací aparát našeho biologického předka byl konstruován a zaměřen na pravdu. Také jemu šlo o přežití. *Nebyl tu tedy důvod, aby člověk od počátku znal vnitřní strukturu věcí, aby, jak bychom dnes řekli, objektivně pravdivě poznával.* Postačovalo, aby se správně orientoval a adaptoval.

Jako vysoce sociální živočich se ovšem i každý lidský jedinec musel socializovat, musel si osvojit poznatky, návyky, hodnoty a pravidla chování vyplývající z nebiotické kulturní organizace, a proto i z jiného než z druhově animálního obrazu světa. A tato tradicí koncentrovaná kulturní zkušenost na jedné straně, a zkrácené, ba fantastické představy o světě přírody i o kulturním společenství na straně druhé (mýtus, animistická náboženství, magie atp.), plnily již roli dílčí i obecné kulturní informace, staly se počátkem souvislé společenské paměti, do níž teprve poměrně nedávno vstoupila filozofie a věda.

Z celé této složité problematiky tu znovu připomeneme jen to nejpodstatnější: *kultura nevznikla na bázi genetické informace, a proto není nejmladším přirozeným ekosystémem biosféry*. V dědičné paměti biologických druhů je obsažena informace pouze o uspořáda-

nosti přirozené, ekosystémové. Aby se mohly objevit první jednoduché kultury a jejich prvky – nebiologické chování, instituce, nástroje, hodnoty, specifická kulturní uspořádanost – musela vzniknout konstitutivní informace nového typu.

Ale co je vlastně pro kulturní informaci příznačné? Tato nová kumulativní informace, která podle Lorenzova obrazného vyjádření „... představuje zrovna tak velkou zásobárnu selekcí nahromaděného vědění jako nějaký živočišný druh“⁴⁵, má především zvláštní obsah. Konstituovala se totiž jakýmsi „druhým čtením“ přírodní uspořádanosti lidskými smysly a rozumem. Vznikala rozpoznáváním a hodnocením podnětů důležitých pro přežití a spolupráci lidí v lokální kultuře, vznikala transformací původního animálního obrazu skutečnosti na primitivní obraz intelektuální.

Jako prvek univerzálního přírodního řádu je člověk dočasným účastníkem progresivní evoluce života. Patří k pozemskému životu nejen svou strukturou látkovou a energetickou, nýbrž i strukturou informační, tj. charakterem a obsahem své genetické paměti i strukturou své psychiky.

Genetická informace člověka, specifický projekt jeho dnešní morfologie, fyziologie a částečně i etologie, vznikala postupně, v průběhu dlouhé evoluce biosféry. Protože se formovala dlouho – každá dnešní živá forma je souvislou fylogenetickou linií spojena s počátkem života – obsahuje instrukce (zejména z období několika posledních desítek milionů let) pro pobyt člověka v pomalu se měnící biosféře, která biologického předka člověka zrodila. Člověk je však vrcholem pouze jedné evoluční linie biosféry, a proto je také dědicem pouze její partiální evoluční perspektivy. Jeho genom, který je součástí celkového informačního bohatství biosféry, nemůže obsahovat žádné alternativní instrukce pro tvorbu kultury, žádnou zprávu o budoucí kulturní uspořádanosti, která před člověkem nikdy neexistovala.

Ale nejen to, genom člověka je přirozenou paměťovou strukturou, do níž se historická evoluční zkušenost druhu zapisuje univer-

⁴⁵Lorenz, K.: Die acht Todsünden der zivilisierten Menschheit. München 1973, česky 8 smrtelných hříchů. Praha 1990, s.60.

zálním jazykem nukleových kyselin. Vzhledem ke komplikovanému mechanismu kódování (důležitou roli tu hrají mutace a rekombinace) nelze lidskému genomu přímo sdělit aktuální informaci z vnějšího ani z vnitřního prostředí. Nelze mu snadno sdělit informaci z jiného jazyka, např. z našeho přirozeného jazyka pojmového. Zdá se, že za jistých podmínek se některé sociální adaptace člověka mohou částečně fixovat do DNA. Snaží se to potvrdit výzkum tzv. genetické asimilace.

Není tu ovšem jen bariéra jazyková, kterou lze částečně vyřešit překladem (např. při genových manipulacích). Je tu zatím nepřekročitelná bariéra fyziologická: césure mezi genetickou pamětí lokalizovanou v jádře (a částečně i v některých buněčných organelách), a pamětí epigenní (např. pamětí nervovou), která je lokalizovaná jak uvnitř buňky, tak např. i ve struktuře vazeb mozkových buněk. Jinými slovy řečeno, neexistuje obousměrné propojení těchto dvou rozdílných paměťových struktur. Lapidárně to vyjadřuje dosud platné ústřední dogma molekulární biologie, které kromě jiného tvrdí, že přenos informace z nukleové kyseliny do bílkoviny je možný, ale v opačném směru možný není.⁴⁶

Ale nám pochopitelně nejde o nadbytečné cytologické podrobnosti. Hledáme odpověď na filozofickou otázku, kde, kdy a jak vznikne nezbytná informace pro spontánní evoluční proces kultury.

Genetická paměť člověka je jeho pamětí druhovou, vysoce stabilní, schopnou samoudržování. Aby mohla být jeho skutečnou „výrobní dokumentací“, aby mohla být programem jeho ontogeneze, musí obsahovat všechny relevantní informace o jeho organizační struktuře a současně i část informací o struktuře jeho okolí, musí být pamětí spojitou a objektivní.⁴⁷

⁴⁶Toto dogma, jehož význam lze patrně rozšířit na oblast praktických aplikací kulturní informace, kdy také z vysoce uspořádaných artefaktů uživatelům do jejich hlavy informace samovolně neteče, bylo zformulováno už v roce 1957 F. H. C. Crickem.

⁴⁷Reálně to je složitější, protože do hry vstupuje problém kontextu a interpretace. Proto např. pro vytvoření identické buňky je potřeba celé buňky, nestačí její geny. A tato situace má i svou příslušnou kulturní analogii. Např. při vývozu

Epigenní paměť člověka, především však její část, paměť šedé kůry mozkové, z níž se v průběhu kulturní evoluce vytváří rozptýlená paměť společenská – skutečná konstitutivní kulturní informace, je ovšem svou biologickou podstatou pamětí krátkodobou, behaviorální, vázanou na životní zkušenost individua a zanikající spolu s ním. Netýká se primárně struktury lidského organismu, ale struktury jeho vnějšího hostitelského prostředí – obrazu světa, který se do dědičné paměti zapisovat nemůže.⁴⁸

Na rozdíl od vysoce spolehlivé genetické paměti, která je pamětí celého druhu a která zajišťuje naši funkční kompatibilitu s biosférou (s přirozeným řádem vesmíru), nemůže být naše *kulturní paměť nikdy plně objektivní*. Na vnější důvod této neobjektivity, tj. na povrchový charakter kulturní informace, jsme již upozornili. Existuje však také důvod vnitřní, fyziologický. Je jím fakt, že některé vědomé procesy lokalizované v nejvyšších strukturách mozku (v tzv. neocortexu) jsou dodnes spojeny s jeho hlubšími a staršími strukturami (označovanými jako archicortex, paleocortex, podkorová jádra), tj. souvisejí s původní vázaností našeho předka na ekologickou niku, na Umwelt. Souvisejí s animálním „obrazem světa“, který sloužil pouze přežití a reprodukci druhu a nikoli kulturní evoluci.

I když z hlediska dnešních nároků byly rané kulturní obrazy světa značně primitivním kulturním výtvozem, zdá se, že dobře plnily svou kulturně konstitutivní funkci. Přísné uchovávaní toho, co se jednou osvědčilo, je totiž biologicky důležitější než získávání čehokoli nového. A nejstarší mechanismy selekce kulturní informace také dlouho „... plní úkol analogický úkolu genomu ve vývoji druhů“.⁴⁹ Proto vrozené vzorce chování a staré kulturní archetypy, fixované už ve struktuře

výrobních licencí do jiných zemí nelze při zahájení výroby spoléhat pouze na jejich informační složku, ale je třeba vysílat také odborníky, provádět zaškolení lidí, vyvážet pomocná technologická zařízení atp.

⁴⁸ Patrně právě to měl na mysli K. Lorenz, když v podobné souvislosti o kultuře napsal: „Člověk si může dovolit vléct s sebou víc neužitečného balastu než jakékoli divoce žijící zvíře.“ Lorenz, K.: Tamtéž, s. 58.

⁴⁹ Lorenz, K.: Tamtéž, s. 59.

mozku hominidů, jsou dodnes důležitými konstitutivními faktory kultury.⁵⁰

Zvláštní roli a význam kulturní informace pro evoluci kultury lze snad nejlépe vyjádřit tezí, že jako organismy sice dobře odpovídáme okolní přírodní skutečnosti, tj. jsme s ní funkčně i informačně kompatibilní, ale že strukturou a obsahem svého vědomí, které je jediným zdrojem konstitutivní kulturní informace, této skutečnosti odpovídáme pouze částečně. A nejde tu pouze o to, co často ve filozofii přeceňujeme: že intelektuálně žijeme i v přírodě nepřímo, zprostředkovaně, tj. podle lokálně podmíněného a individuálně zbarveného obrazu. *Jde zejména o to, že kulturní systémy fungují a Zemi ubližují ve světě o sobě.*

Pro konflikt přirozené a kulturní evoluce má tedy zásadní význam zjištění, že tato částečná a deformovaná představa světa je onticky konstitutivní, že *evoluční kulturní tvořivost probíhá od počátku podle přírodě neadekvátní informace*. Také proto roste kultura na úkor složitých a jemných struktur života, na úkor nenahraditelné rozmanitosti biosféry. *Kulturně konstitutivní informací se totiž stává to, co původně sloužilo přežití, orientaci a adaptaci jedince a společenství: pružná, přibližná a biologicky nespojitá lidská individuální paměť mozková (epigenní). Transformace této oportunní, obtížně reprodukovatelné a nestabilní paměti na paměť trvalou, spojitou, a alespoň v intenci objektivní, je velkým problémem dnešní ohrožené kultury.*

7 Ontická role kulturní informace

Pochopení spontánní protipřírodní tvořivosti kultury předpokládá hlubší poznání procesu, jímž získáváme, zpracováváme a využíváme kulturní informaci. Je mimo veškerou pochybnost, že mimořádnou

⁵⁰Na tento problém výrazně upozornil C. G. Jung: „Archetypické obrazy zcela určitě rozhodují ... Rozhoduje nevědomá psychologie člověka, a ne to, co si myslíme a mluvíme v mozkové komůrce nahoře v podkrovní světničce“. Jung, C. G.: *Analytical Psychology*. London, 1968, česky *Analytická psychologie*. Praha 1992, s. 172.